

Публикуван на: 28-12-2005

Анализът на настоящото състояние на НПР има за цел да опише социално-икономическото развитие на страната и да идентифицира основните социално-икономически проблеми и тесни места, които задържат развитието. Паралелно с анализа е търсено сравнение с динамиката на тенденциите и процесите в ЕС, което на по-късен етап би позволило идентифицирането на най-важните области на несъответствие между България и ЕС, които оперативните програми ще адресират. На първо място анализът разглежда общата макроикономическа рамка на социално-икономическите процеси в страната: макроикономическата стабилизация след 1997 г., устойчивият и относително висок растеж на БВП, задълбочаването на финансовия пазар, тенденциите на пазара на труда и бизнес средата. Направен е и сравнителен анализ между България и средните стойности за ЕС на някои основни макроикономически показатели.

На следващо място е обърнато внимание на производствения сектор – относителна неразвитост на сектора на МСП, реструктуриране на монополните отрасли (енергетика, ж.п транспорт и др.), слабата връзка между бизнес, образование и наука, висока енергоемкост на БВП.

Към анализа е добавен и регионалният аспект на разглежданите икономически и социални процеси. Изследвани са регионалните и вътрешно-регионални различия по отношение на доходи, заетост и качество на инфраструктурата.. В страната се наблюдават изразени разлики от вида „център-периферия“ и значителни вътрешно-регионални различия по отношение на развитост на местната икономика и благоустроеност на населените места.

Друга специфична област, разгледана в анализа, е земеделието и селските райони. Посочени са основните проблеми на сектора - ниска степен на специализация и ниска производителност на земеделските стопанства. Отчетени са специфичните проблеми на селските райони, които оказват съществено влияние върху тяхното развитие в икономически, социален и екологичен аспект. Конкретно за България развитието на селските райони е съществен въпрос, доколкото значителни части от територията и заетостта в страната са обвързани със земеделски дейности.

Базисната инфраструктура се разглежда като съществен фактор както на развитието на местната и национална икономика, така и на качеството на живот. Конкретно внимание е обърнато на областите на транспортната и телекомуникационна инфраструктура, на инфраструктурата за водоснабдяване, канализация, и преработка на водите, както и на състоянието в елементите на околната среда: води, въздух, почви, биоразнообразие. Направен е също преглед на управлението на отпадъците в страната. Съществуват значителни потребности за модернизиране и разширяване на съществуващата базисна инфраструктура.

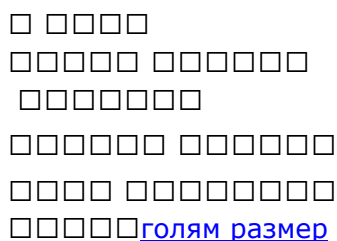
Социалните въпроси и развитието на човешките ресурси е друг съществен компонент на анализа. През последното десетилетие България се характеризира с устойчив отрицателен прираст, съпроводен със застаряване на населението и обезлюдяване на части от територията. Независимо от относително добрата образованост на населението, има ясно изразена тенденция на спад в качеството на средното образование. Много от българските компании нямат дългосрочни програми

за повишаване на професионалната квалификация. Използването на икономическия потенциал на културата в страната е изключително неефикасно. В България съществуват също остри социални проблеми, свързани с хора с увреждания, наркомани, малцинствени групи, бездомници и други рискови групи, осигуряване на равни възможности на мъжете на жените. Необходими са както допълнително финансиране за социалните интервенции, така и по-добра координация между участващите институции и неправителствените организации.

2.1. Икономически растеж

В годините след въвеждането на паричен съвет, БВП отбелязва устойчива тенденция на нарастване. Регистрираният средногодишен реален растеж (4.4%) значително превишава ръста на европейските икономики, което спомага за сближаването на България с ЕС.

Фигура 1: Растеж на БВП в България и ЕС

□□□□ □□□□□□□□ Преустановяването на монетаризирането на дефицитите в икономиката след въвеждането на валутния съвет доведе до намаляване на инфлацията и стана важна предпоставка за съживяване на икономическата активност.

Акумулираният растеж на БВП за периода 1998-2004 г. е 34.5%. Инфлацията спадна значително и постепенно се приближи до равнищата в индустриалните държави. Отношението държавен дълг / БВП се понижи до 41% в края на 2004 г.

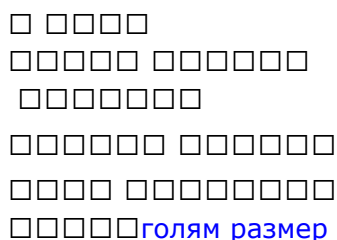
Стартовата позиция за достигане на стандартите на страните-членки на ЕС вече изглежда добра: нисък бюджетен дефицит и ниска инфлация, добре капитализиран валутен съвет и намаляващо съотношение дълг/БВП.

Основните проблеми пред българската икономика произтичат от високата безработица, високият дефицит по текущата сметка на платежния баланс, неравномерният растеж и жизнен стандарт в различните региони. Комбинацията между фиксиран валутен курс и постоянен дефицит по текущата сметка на платежния баланс е нестабилна в дългосрочна перспектива.

Търсене. Вътрешното търсене беше двигателят на растежа през периода 1998-2004 г. . В условията на Валутен съвет и фиксиран валутен курс загубата на парична политика се компенсира с гъвкавост на пазарите на стоки, услуги и труд. Повишаването на конкурентноспособността и прехода към експортно ориентиран растеж е най-голямото предизвикателство на българската икономика. г. Войната в Косово през 1999 г. временно затвори търговските пътища за Западна Европа, която е основният търговски партньор на България, и по тази причина износът намаля съществено. Последвалото му възстановяване през 2000-2004 г. беше съпроводено от изпреварващо увеличаване на вноса, поради което външното търсене има отрицателен принос в растежа на БВП.

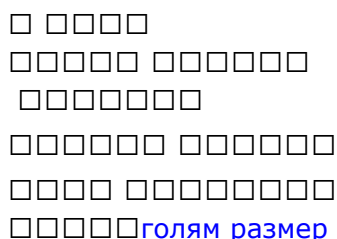
Най-динамичен компонент на вътрешното търсене е инвестиционното търсене. Ако през 1997 г. инвестициите в основен капитал съставляваха 11% от БВП, то през 2004 г. делът им в съвкупното търсене се увеличи до 20.9%. Основните причини за нарастването на инвестициите са макроикономическата стабилност и удължаване на хоризонта на вземане на решение от страна на предприемачи и домакинства. Инвестиционната активност в България обаче е по-ниска в сравнение с тази в повечето икономики в преход. Основни причини за това са по-ниската норма на спестявания и плиткият финансов пазар, който не посредничи ефективно между бизнеса и домакинствата, които са нетният кредитор на икономиката.

Фигура 2: Брутни инвестиции и спестявания към БВП (процент)

Предлагане. През последните години най-динамично развиващ се сектор са услугите. Това се дължи до голяма степен на успешното развитие на частния сектор в отрасли като комуникации, финанси и туризъм, както и на възстановяването на растежа в приватизираните фирми.

Фигура 3: Приноси на икономическите сектори към растежа на БВП

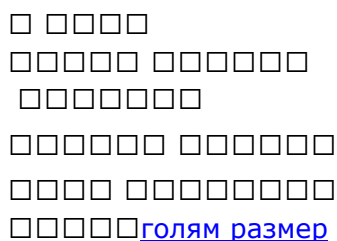

Селското стопанство е изключително неефективно. Отрасълът произвежда

близо 10 процента от брутната добавена стойност при 20 процента от заетостта в икономиката.. Основните проблеми пред селското стопанство са разпокъсаността на активите в много на брой малки ферми и липсата на ликвиден пазар на земя. По тази причина банките са много консервативни в одобряването на заеми за фермери. Ролята на официалното финансиране - от държавата или по международни програми - остава съществена за сектора.

Най-динамичният компонент на индустрията през последните няколко години е преработващата промишленост, която регистрира двуцифрени темпове на реален растеж на годишна база, което е сигнал за възстановяване на част от загубените позиции на международните пазари.

Фигура 4: Индекс на продажбите в промишлеността, 2000=100

Най-голям относителен дял (0.47) в преработващата промишленост имат продажбите на леката промишленост, следвани от производството на базовата промишленост (38%). Най-малък е относителният дял на промишлените отрасли, произвеждащи инвестиционни стоки - 15% от общия обем. Сред продажбите, предназначени за износ преобладават продуктите на базовата промишленост - 46%, следвани от потребителските стоки - 37% и инвестиционни стоки с 17%.

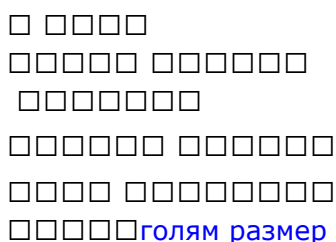
В структурата на произвежданата продукция могат да се открият производството на храни и напитки (20-22%), рафинирани нефтопродукти (15-18%), производство и леене на метали (12-13%), производство на химични вещества (8-10%), производство на машини (7-8%), производство на текстил и облекло (7-8%), оборудване и домакински уреди (6-7%), производство на електро и оптично оборудване (4-6%) и др.

Характерни за промишления сектор са високият дял в произвежданата продукция на стоките с ниска степен на преработка, силна зависимост от внос на суровини, а оттам и от конюнктурата на цените на международните пазари и предимно трудоемко индустриално производство. Сред отраслите с най-голям растеж са и най-големите потребители на енергийни ресурси от частния сектор. Кореспондиращите дялове на добавената стойност са ниски за водещите икономически дейности (храни, напитки, рафинирани нефтопродукти, леене на метали) и по-високи за всички останали. Подобна структура отговаря на ниска норма на печалба във водещите сектори, а оттам и

2.3. Пазар на труда

Икономическа активност. Икономическата активност на населението на възраст между 15 и 64 години възлиза на 61,9% през 2003 г., което е с около 8 пункта под средното за Европейския съюз (ЕС-25) равнище - 69,3%(5). Същевременно коефициентът на икономическа активност общо на населението над 15 години не се различава от стойностите им за страните, които вече получиха членство в ЕС, с изключение на Латвия и Естония. Равнищата на активност на младежите (15 - 24 години) и на възрастните (55-64 години) е ниско в сравнение с това в обединена Европа(6).

Фигура 6: Икономическа активност на населението в страните получили членство в ЕС, Румъния и България, 2002 г.

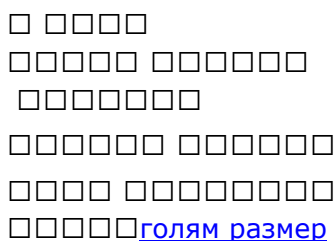

Традиционно икономическата активност е в силна зависимост с равнището на образование. Например, през трето тримесечие на 2004 г. икономически активни са 73,9% от лицата с висше образование, 65,3% от тези със средно, 29,8% с основно и 17,8% с начално и по-ниско, при 50,8% общо равнище на икономическа активност.(7)

Заетост. Равнището на заетост само за лицата между 15 и 64 год. е 52.5 % през 2003 г. То е с около 10 процентни пункта по-ниско от средната стойност за Европейския съюз (62.9 %) за същата година. Очевидно въпреки положителните промени, все още макроикономическата стабилизация не води до адекватно на страните в ЕС равнище на заетостта.

Коефициентите на заетост на мъжете са устойчиво по-високи от тези на жените.

Фигура 7: Коефициенти на заетост общо за населението и по пол (в %)

Най-стабилни позиции в заетостта запазват лицата между 35 и 44 години. Въпреки, че заетостта на лицата във високите възрастови групи запазва коефициенти с ниски

стойности, тя нараства спрямо минали години главно поради промени във възрастта за пенсиониране и за двата пола. Коефициентите на заетост на възрастните мъже са близо 2 пъти по-високи спрямо тези на жените, особено за лицата над 45 години. Въпреки това, сравнението на заетостта на лицата между 55 и 64 години (30 % през 2003 г.) с показателя за ЕС-25 - 40.2 % показва, че у нас тя остава доста ниска.

В официалната статистическа отчетност не се наблюдават показатели за заетост (икономическа активност и безработица) за ромското население и за другите етнически малцинства. Това е демократичен подход, който цели да се избегне преднамерено сегрегиране на тези групи от населението и на проблемите им. Според данни на социологическо проучване, обаче зетите роми са двойно по-малко в сравнение с българите, а безработните - три пъти повече.⁽⁸⁾ И на пазара на труда ромите са с най-неблагоприятни характеристики. Като цяло, всеки пети от ромите в трудоспособна възраст е без работа и не разчита на трудови доходи.

Безработица. След 2001 г. броят на безработните намалява, като в края на 2004 г. (четвърто тримесечие) безработните са 391 хил., а коефициентът на безработица -11,8%. Въпреки същественото редуциране, все още равнището на безработица у нас е по-високо от средното за страните членки на ЕС, което е 9% през 2004 г. По-високи са равнищата на безработица в Полша - 18.8% и Словакия - 18% в сравнение с това в България.

Фигура 8: Коефициенти на безработица в страни, получили членство в ЕС (2004 г.), България и Румъния

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□[голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□ През последните 10 години се наблюдава устойчиво неравномерно разпределение на безработицата по социално-демографски групи. Като трайно засегнати от безработицата се оформиха групата на младите хора на лицата с основно и по-ниско образование, ромите, лицата с увреждания, а в отделни периоди от време - жените и лицата над 50 години. Уязвимостта има многоаспектен характер и се проявява както по отношение на по-висок риск за загубване на работното място, така и в по-нисък шанс за повторно осигуряване на заетост и следователно - в по-голяма вероятност за попадане в "капана" на дългосрочната безработица и отпадането от работната сила поради обезкураженост.

Закономерно при наблюдаваната ниска динамика на търсене на пазара на труда през 1997 - 2001 г., броят и делът на регистрираните безработни за повече от една година се увеличава и достига критични стойности. Независимо, че тази тенденция прекъсва през 2003 г., през първите девет

месеца на 2004 г. повече от половината (59.3%) от всички безработни в страната са продължително безработни. През 2003 г. продължително безработните са 7.1% от работната сила, докато средната стойност на този показател за Европейския съюз е 4.0%.

Равни възможности на мъжете и жените на пазара на труда. Традиционно делът на мъжете в работната сила и икономическата им активност са по-високи. В сравнение с ЕС - 15, обаче, разликата между коефициентите за активност на мъжете спрямо тези на жените са към 10 пункта, т.е. те са 1,5 пъти по-ниски(9).

Равнището на заетост сред мъжете през 2003 г. възлиза на 52.4%, което е значително под средната стойност за ЕС (73%). След рязък спад в равнището на заетост сред жените, главно през първите години на прехода (от 87.6% през 1989 г. до 48.2% през 1993 г.), тенденцията към спад е обърната, като през 2003 г. това равнище възлиза на 49 %. Въпреки това този показател остава нисък в сравнение с равнището на заетост сред мъжете и със средната стойност на заетост на жените в държавите-членки на ЕС (където той възлиза средно на 55 %).

2.4. Външен сектор

Ако през 1998 г. дефицитът по текущата сметка на платежния баланс беше само 0.5 процента от БВП, то през 2004 г. той достигна до 1447.1 млн. евро или 7.4% от БВП, което е близо до нивата от началото на прехода. Основната причина за влошаването на текущата сметка е разширяването на дефицита по търговията със стоки, което показва недостатъчна конкурентоспособност на икономиката. През 1998 г. той е бил 328 млн.евро, като през 2004 г. се е увеличил над 8 пъти и е достигнал 2718 млн. евро. При услугите има противоположна тенденция - положителното салдо се е увеличило над 2 пъти (от 353 млн. евро през 1998 г. на 724 млн. евро през 2004 г.), което показва възможностите и сравнителните предимства на икономиката за нарастване на конкурентоспособността. Подобряването на салдото на услугите се дължи най-вече на увеличаването на приходите от туристическите услуги.

Фигура 9: Текуща сметка и външнотърговско салдо

□ □ □ □ □

□ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □

□ □ □ □ □ □ □ □

□ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □

□ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □

□ □ □ □ □ [голям размер](#)

□ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ Увеличението на дефицита на търговията със стоки през последните години се дължи на множество външни и вътрешни фактори. Сред по-важните външни от тях са източноазиатската и руската криза през 1998 г., войната в Косово и Югославия през 1999-2000 г.,

която затвори търговските ни пътища към Западна Европа, както и рецесията в световната икономика след събитията в САЩ от 11 септември 2001 г. Сред важните вътрешни фактори са бавното реструктуриране на предприятията и свързаното с това намаляване на износа на големи стокови групи като метали, химикали, цигари и др.

България е силно зависима от притока на преки чуждестранни инвестиции както за финансиране на дефицита по текущата сметка на платежния баланс, така и за инвестиции в съвременни технологии и модерно управление на предприятията. Преките чуждестранни инвестиции в България в периода 1998-2004 г. са около 7.7 млрд. евро. През 90-те години най-голяма част от тях бяха насочени към индустрията, търговията и финансовия сектор, а значително по-малко към телекомуникациите, земеделието и инфраструктурата. След въвеждането на валутен съвет чуждестранните инвеститори навлизат най-бързо в банковия сектор и телекомуникациите, където са реализирани и най-значимите приватизационни сделки. За периода 1998 - 2004 г. 26.3% от ПЧИ са влезли по линия на приватизацията, а 73.7% са инвестиции "на зелено" или в предприятия с чуждестранно участие. Това показва ролята на макроикономическата и финансовата стабилност и последователното подобряване на бизнес средата като фактори за привличане на чуждестранни инвестиции. Все още страната ни привлича малка част от ПЧИ в сравнение с останалите страни от Централна и Източна Европа.

Таблица 1: ПЧИ в България и страните от ЦИЕ

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ голям размер
□□□□ □□□□□□□□

Каре 1: Ресурсна зависимост на българското производство

Ресурсна зависимост на българското производство

България е малка страна, която е бедна на природни богатства, суровини и енергийни източници. Същевременно, наследената структура на производството на страната изисква висока ресурсна обезпеченост. Така например през 1997 година над 73%¹ от стоковия внос на страната е включвал суровини, материали и енергоносители. След 1998 година, паралелно с провежданата структурна реформа в българската икономика, се забелязва устойчива тенденция на намаляване на относителния дял на тази група в общия внос на стоки в страната. За засилване на тази тенденция допълнително способства бързото нарастване на вноса на потребителски и инвестиционни стоки поради увеличението на доходите на населението и притока на преките чуждестранни инвестиции в страната. Въпреки това към края на 2002 година вноса на производствени ресурси формира над 54% от общия стоков внос на страната. Внесените суровини, материали и енергоносители отбелязват ръст в доларово изражение от 35% за периода след 1997 година. Ресурсната зависимост на българското производство би могла да се превърне в заплаха за конкурентоспособността на икономиката поради силната зависимост на националното производство от международната конюнктура и в частност — цените на основните суровини и енергоносители.

Относителен дял на отделните стокови групи в общия внос

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)
□□□□ □□□□□□□□

Каре 2: Капиталови потоци и потенциални рискове за платежния баланс

Капиталови потоци и потенциални рискове за платежния баланс

Задълбочаващият се след въвеждането на системата на паричен съвет дефицит по текущата сметка на платежния баланс се финансира изцяло от транзакциите по финансовата сметка като общия платежен баланс на страната е неизменно положителен и резервите на Централната банка нарастват ежегодно. Въпреки това в структурата на преките чуждестранни инвестиции (формиращи по-голямата част от финансовата сметка) се забелязва тенденция на намаляване на относителния дял на инвестициите в акции, дялове и ценни книжа при увеличаване дела на поеманите пасиви (търговски кредити, финансови заеми и емитирани дългови ценни книжа) от опериращите на територията на страната чуждестранно притежавани фирми. Предвид на почти приключилата приватизация и традиционно ниския размер на реинвестираната печалба подобна структура на преките чуждестранни инвестиции крие рискове за икономиката и повдига въпроса за възможността да се финансира текущата сметка на платежния баланс, без да се намаляват валутните резерви на БНБ. Към това следва да добавим и нарастващата задлъжнялост на частния сектор към кредитори извън страната - през последните три години значителна част от финансовата сметка на платежния баланс се формира именно по този начин.

В тяхната цялост маркираните тенденции се очертават като потенциална заплаха пред българската икономика.

□ □□□□

□□□□□ □□□□□□

□□□□□□□

□□□□□□ □□□□□□

□□□□ □□□□□□□□

□□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□

2.5. Финансов сектор

Търговските банки се характеризират с добри показатели за ликвидност, капиталова адекватност и ефективност. Основно влияние върху състоянието на банковата система имат фактори като макроикономическата стабилност, изградената конкурентна среда в сектора в резултат на извършване на приватизация с участието на стратегически инвеститори, ниски лихвени равнища на международните финансови пазари. През 2004 г. балансовото число на банковата система достигна до 24 917 млн. лв.

В последните години кредитната експанзия е основната тенденция в развитието на българския финансов сектор. Делът на кредитите, предоставен на нефинансови институции и други клиенти, като дял от общата сума на активите надвишава 53.6% в края на 2004 г. Този показател нараства през последните години, но стойността му е по-ниска в сравнение с тази в други страни. Нарастването на инвестиционните кредити е благоприятно за развитието на икономиката, тъй като те спомагат за по-висок икономически растеж. Наблюдаваната тенденция е показател за по-ниския риск, характерен за икономиката. Делът на потребителските кредити също нараства и допринася за повишаване на вътрешното търсене, а оттук се създава потенциал за по-висок ръст на БВП. За 2004 г. делът на потребителските кредити достига 19.5%. Дълбочината на финансовото посредничество може да бъде изследвана посредством кредитите отпуснати за частния сектор като дял от БВП. През 2004 г. този показател възлиза на 36.9% за страната и се доближава до средното за страните от централна и източна Европа.

Небанковите финансови институции се развиват динамично със стабилни положителни темпове, но като цяло финансовата система остава доминирана от банковата система. Причината за това е сравнително скорошното възникване на тези финансови посредници в преразпределението на финансовите ресурси в икономиката.

Таблица 2: Дълбочина на финансовото посредничество, процент от БВП

□□□□	
□□□□□ □□□□□□	
□□□□□□□	
□□□□□□□ □□□□□□	
□□□□ □□□□□□□□	
□□□□□ голям размер	
□□□□ □□□□□□□□	

2.6. Публични финанси

В резултат на ограничителната фискална политика дефицитът на консолидирания бюджет спадна до около 1 процент от БВП през периода 2000-2003 г. Основният мотив на фискалната рестрикция е избягване на двоен дефицит в икономиката: дефицит на текущата сметка на платежния баланс и фискален дефицит.

Таблица 3: Приходи и разходи на консолидирания бюджет (хиляди лева)

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□ Най-голям принос в данъчните приходи на консолидирания бюджет имат косвените данъци (данъкът върху добавената стойност, акцизи и мита): около 40 процента. Приходите от корпоративен данък и данък върху доходите на физическите лица съставляват около 18 процента от приходите. Следователно, данъчната тежест е значително по-висока върху потреблението отколкото върху капитала и работната сила. Политиката на правителството е в посока на намаляване на преките данъци и запазване и дори увеличаване на някои от акцизите поради хармонизацията със ставките в ЕС. България е поела ангажимент да достигне акцизните ставки на ЕС върху спиртните напитки и минералните горива до датата на присъединяването, а акцизните ставки върху цигарите - до 2010 г. В същото време правителството намали корпоративния данък от 23.5 процента на 19.5 процента през 2004 г., а през 2005 г. корпоративният данък ще се намали допълнително до 15 процента. Комбинацията от голямо вътрешно търсене, растящ внос и ниска норма на спестявания е благоприятна за бюджета: високото потребление увеличава постъпленията от данъците върху потреблението. Това подсказва, че преместването на двигателя на растежа от вътрешното потребление към износа и повишаването на спестяванията ще доведе по-нисък растеж на данъчните приходи и до неприятната необходимост от намаляване на някои бюджетни разходи и/или повишаване на данъчни ставки. Подобен вариант не е изключен. Първичният излишък (приходи - нелихвени разходи) е мярка за степента на фискална рестрикция. Най-силна е била рестрикцията през 2000 г. Намаляването на първичното салдо през 2001-2003 г. е показател за разхлабване на бюджетните ограничения. Намаляването на фискалните рестрикции днес често водят до необходимостта от увеличаването им в бъдеще. Повишаването на лихвените проценти например ще доведе до необходимост от ограничаване на нелихвените разходи.

Финансирането на бюджетния дефицит се извършва с приходи от приватизация и емисия на дълг. Запълването на дефицита с печатане на пари е невъзможно в условията на валутен съвет. Има ясно изразена тенденция в увеличаване на матуритета на държавния дълг. Ако в края на 1999 г.

краткосрочните ДЦК (с матуритет до 1 година) съставляваха 42.5 процента от всички ДЦК в обръщение, то в края на януари 2005 г. краткосрочните ДЦК бяха 2.37 процента. Също така са намалели значително както доходността на ДЦК, така и разликата в доходността между краткосрочни и дългосрочни ДЦК: в края на 2000 г. средно претеглената доходност на 3-месечните ценна книжа беше 4.68 процента, а на 5-годишните книжа - 9.24 процента. В края на 2004 г. тези доходности са съответно 2.37 процента и 4.48 процента. Едновременно намаляване на доходността и спреда между дългосрочен и краткосрочен дълг се дължи както на общото намаляване на лихвените равнища, така и на по-добрата ликвидност на държавния дълг.

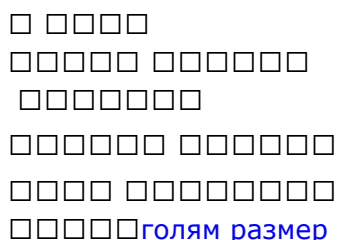
Най-важните предизвикателства пред публичните финанси адресират прехода от едногодишен разходно ориентиран бюджет към многогодишен програмен бюджет, в който приходите и разходите са мотивирани от изпълнението на многогодишни програми. Разработването на многогодишен програмно-ориентиран бюджет е необходимо условие за ефективно изпълнение на оперативните програми.

Публичните финанси в България са по-скоро централизирани. Относителният дял на общинските разходи в разходите на консолидирания бюджет бяха 15.4 процента през 2004. Това подсказва, че капацитетът на общините да съ-финансират инвестиционни проекти от местно значение са ограничени. Средните инвестиционни разходи на една община през 2004 г. бяха около 1 млн. лева. Обединяването на няколко общини в реализацията на общ инвестиционен проект е необходимо условие за успешното им участие в усвояването на структурните фондове на ЕС.

2.7. Бизнес среда

През последните няколко години бизнес средата в страната се подобрява според провежданите от НСИ бизнес анкети. Българските предприемачи в промишлеността отбелязват, че бизнес климатът се подобрява. За това допринасят растящата осигуреност с поръчки и оптимизирането на запасите на фирмите.

Фигура 10: Динамика на общия бизнес климат(10) и индикатора на доверие в промишлеността, (изменение спрямо предх. год.)

Същевременно, пречките пред индустриалните предприемачи като цяло отбелязват тенденция на намаляване. Растежът на доходите в страната гарантира на фирмите

нарастващо вътрешно търсене. Кредитната експанзия на банките от последните няколко години значително улеснява достъпа до финансов ресурс. Все по-малка част от предприемачите определят икономическата среда като несигурна. От друга страна, засилването на конкурентния натиск и недостига на квалифицирана работна ръка повишават своето влияние като фактори, ограничаващи растежа на индустрията.

Таблица 4: Пречки пред индустриалните предприятия, изменение спрямо предходна година

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)
□□□□ □□□□□□□□

2.8. Сравнителен макроикономически анализ

В таблицата по-долу са представени някои основни макроикономически показатели на България през 2004 г., като за сравнение са представени и съответните стойности на показателите за Румъния, Европейския Съюз (ЕС-15), най-изостаналите в икономическо отношение страни членки (т.нар. „Кохезионни държави“ - Гърция, Испания и Португалия), а също и най-слабо развитите новоприсъединили се страни.

Таблица 5: Икономиката на България през 2004 - сравнителен анализ

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□ Данните показват, че след очакваното присъединяване на България и Румъния към ЕС през 2007 г., двете страни ще са и най-слабо развитите членки на Общността. При това прави впечатление, че въпреки постигнатата макроикономическа стабилизация (изразяваща се в балансиран бюджет, ниско ниво на публичния дълг към БВП и умерена инфлация) темповете на сближаване на България с общността са ниски и в това отношение страната съществено изостава от десетте новоприсъединили се. Съществени фактори за относително бавната конвергенция на българската икономика са, както ниската степен на използване на трудовите ресурси, така и недостатъчните частни инвестиции и обновяване на националния капитал.

-
- (1) Вж. Енергийната стратегия на България (<http://www.doe.bg>).
- (2) Например повишаването на инфлацията през 2000. в голяма степен беше предизвикано от повишаването на цените на суровия петрол.
- (3) Чукалев, Георги, Ефектът Balasa-Samuelson в България, С., 2002.
- (4) Изчислен чрез ИПЦ.
- (5) Изчислена като осреднена стойност за страните-членки на съюза.
- (6) През 2003 г. (четвъртото тримесечие) коефициентът на първата група е 27,1%, а на втората — 34,8%. В обединена Европа през 2003 г. средните коефициенти за младежите са 45%, при най-високо равнище в Холандия (73%) и най-ниско в Унгария и Литва (30%). За възрастните коефициентът е 43,7, като те са към една трета от активното население в Австрия, Белгия, Унгария, Италия, Естония, Малта, Полша и Словакия, но 72% в Швеция и 63% в Дания.
- Източник: Employment ш Еигоре — 2004, р. 25; Наблюдения на работната сила, НСИ.
- (7) Източник: НСИ.
- (8) Ромите — другото измерение на промените, Изд-е Фондация "Партньори — България, 2004, с. 29-33.
- (9) През 2003 г. разликата в коефициентите на икономическа активност на мъжете спрямо жените е 16,2% (при коефициент на активност на мъжете 77,4% и 61,2% за жените). Източник: Employment in Europe - 2004, р. 25.
- (10) Показателят бизнес климат отразява оценката на предприятията за настоящата конюнктура и очакванията им за бъдещето. Той представлява средна геометрична между балансите на показателите "Настояща бизнес ситуация" и "Очаквана бизнес ситуация".

3.1. Малки и средни предприятия (1)

3.1.1 .Основни икономически показатели за МСП

През последните години секторът на малките и средни предприятия все повече се утвърждава като важен фактор за осигуряване на заетост в страната. Данните от последните години за България показват, че тази група икономически субекти имат най-голям потенциал за развитие, като отбелязват изпреварващ темп на нарастване на производителността на труда и създадената добавена стойност спрямо показателите за икономиката като цяло. Проблем при МСП остава изоставането в абсолютни стойности по горните показатели в сравнение с големите предприятия, а също така и спрямо МСП в ЕС-25.

Значимостта на малките и средните предприятия в икономиката на страната се увеличава. През 2002 г. общият брой на предприятията от нефинансовия сектор в България е 202 309. Броят на малките и средните предприятия през 2002 г. е 201656 или 99.7% от всички предприятия, като средният брой заети в отделните групи за 2001 съответно е 2.1 за микропредприятията, 19.5 за малките предприятия, 69.6 за предприятията с 50 до 100 заети и 153 за предприятията със 100-250 души персонал.

През последните години МСП осигуряват над половината от заетостта в нефинансовия сектор, като техният дял нараства до 66.5% през 2002 г. Микропредприятията осигуряват 25.9% от заетостта, но най-съществено се покачва и приносът на малките предприятия като достига 18.9%.

Делът на МСП в brutния вътрешен продукт на страната нараства до 14.8% през 2002 г. Наблюдава се позитивна тенденция, която се изразява в по-бърз растеж на добавената стойност на МСП в сравнение с този на икономиката. През 2002 г. този ръст е 13.4% за МСП, а общо за икономиката 5.5%. Най-нисък е растежът на добавената стойност при микропредприятията (6.5%), а най-висок при малките предприятия (20.1%). Като процент от БДС на нефинансовите предприятия МСП произвеждат 46.9% от всички групи предприятия при средни стойности от 57% за Европейския съюз.

Основен проблем за МСП остава ниската производителност на труда. МСП произвеждат средно два пъти по-малко добавена стойност на един зает в сравнение с големите предприятия. През 2002 г. ръстът на производителността на труда общо за МСП е 5.9%, като изпреварва ръста на производителността на труда за цялата икономика - 4.7%, но все още остава твърде нисък. Основен проблем се явява слабата интеграция на високите технологии в производствения процес, както и недостатъчното им познаване и използване от персонала.

Българските МСП имат от 2 до 7 пъти по-нисък коефициент на производителност на труда в сравнение с новоприетите страни-членки на ЕС и 15-30 пъти по-нисък от страните в ЕС-15. Средният брой на заетите в едно микро, малко или средно предприятие е приблизително един и

същ за всички държави от ЕС и за България, което означава, че заетите в българските МСП са нископлатени и в същото време създадената от тях добавена стойност е несъществена.

Таблица 6: Структура на основни показатели за нефинансовите предприятия през 2002 г.

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□ През 2002 г. делът на МСП в преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) за нефинансовите предприятия е 27.65%. Големите предприятия са привлекли значително повече чуждестранни инвестиции - техният дял в ПЧИ е 72.35%. Номиналният ръст на ПЧИ в големите предприятия е 2,5 пъти по-висок от растежа на ПЧИ в МСП.

В отрасловото разпределение на МСП преобладават предприятията от търговията и преработващата промишленост, в които е заета съответно 40.2 и 28.6% от работната сила на МСП и създават съответно 32.4 и 26% от добавената стойност в сектора.

Таблица 7: Структура на МСП с до 100 заети по икономически дейности

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□ Все още слабо представени остават МСП във външната търговия. През 2002 г. делът на частните МСП в общия износ достига 47.6%. Най-динамично разширяват износа си средните предприятия (с дял 28.9% от общия износ), което ги определя като най-конкурентноспособни на международните пазари от групата на МСП. Като основна пречка пред

желаещите да осъществяват износ МСП се явява липсата на сертификация на производство, което да отговаря на изискванията за качество валидни в Европа.

Таблица 8: Дял в износа и вноса на частните МСП (сектори от С до К) за 2002 г.

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□ По отношение на разпределението на МСП по региони се запазват големите териториални диспропорции в характеристиките на малкия и средния бизнес в България. В регионален аспект най-привлекателен за развитие на малък бизнес продължава да бъде Югозападният район за планиране, като са налице всички предпоставки тази тенденция да се запази и в средносрочен план. Над 50% от броя на предприятията, заетостта и дейността на МСП са концентрирани само в два от 6-те района за планиране - Югозападен и Южен Централен.

Таблица 9: Структура на основни показатели за частните нефинансови микро и малки предприятия (1-99 заети) по райони на планиране през 2002 г., (%)

□ □□□□
 □□□□□ □□□□□□
 □□□□□□□
 □□□□□□ □□□□□□
 □□□□ □□□□□□□□
 □□□□□ [голям размер](#)
 □□□□ □□□□□□□□

3.1.2. Финансиране на МСП

Улесненият достъп на МСП е от критично значение за създаване на жизнеспособни предприятия. Редица изследвания поставят достъпа до финансиране за стартиращ бизнес сред основните проблеми на този сектор. По данни от АМСП въпреки кредитния ръст от последните години, според 71% от МСП лихвите по отпусканите банкови кредити са високи. Изискваните обезпечения по банковите кредити са друг проблем - те са високи като размер за половината МСП. Други 27% от предприемачите твърдят, че обезпеченията са приемливи като размер, но затрудняващи като вид на исканото обезпечение.

Все още в начален етап на изграждане са и източниците на алтернативно финансиране. Няма създаден национален Гаранционен фонд за гарантиране на заемите на МСП. Слабо използвани са и възможностите за държавно подпомагане на сектора. По данни от анкета на Центъра за икономическо развитие(2) едва около 7% от предприемачите са участвали в проекти на централната и местната администрация за последните три години.

3.1.3. Регулативни режими и бизнес среда

Регулативната и административна среда за бизнеса са основен приоритет на Европейския съюз в контекста на Лисабонската стратегия. Според доклада на Световния икономически форум в Давос (2004) България е сред последните 20 страни по редица основни показатели за регулативно бреме сред 103 страни. Тя се нарежда на 91 място по времето отделяно от фирмите за преодоляване на бюрократични препятствия, на 90 място по оценките на предприемачите за прозрачността и предвидимостта на политиката, на 89-о място по ефективност на данъчната система, на 87-о място по фаворизиране на определени фирми при прилагане на регулациите. По данни на социологическа агенция "Витоша рисърч" през 2004 г. над 80% от фирмите зависят от някакъв вид разрешителни, като средния брой необходими лицензи е над 2 на фирма. Най-голяма пречка са изискваните разрешения, които се издават за всяка отделна сделка.

3.1.4. Качество на фирмените дейности и стратегии

Важен елемент от конкурентоспособността на фирмите е свързан с повишаване на равнището на стратегическото пазарно управление на фирмите, инструменталното маркетингово планиране, повишаване изискванията към работата и квалификацията на мениджърските екипи във фирмите и организациите, насърчаване и увеличаване на достъпа на местните производители до качествени консултантски услуги в областта на бизнес-стратегии. Международни сравнения показват значителна изостаналост на българските фирми по качеството на фирмените стратегии и дейности. По данни от Доклада за глобалната конкурентоспособност 2004-2005, България се намира на 86-то място по този показател сред 103 страни, като изостава спрямо 2003 година.

Таблица 10: Индекс на качеството на фирмените дейности и стратегии

□	□□□□
□□□□□	□□□□□□
□□□□□□□	
□□□□□□□	□□□□□□□
□□□□□	□□□□□□□□□
□□□□□	голям размер
□□□□□	□□□□□□□□□

3.1.5. Институции, подпомагащи МСП

По данни от Редовния доклад на Европейската комисия за 2004 г. институционалната структура за подпомагане на МСП е недостатъчно добре развита. Основното административно звено - Изпълнителната агенция за насърчаване на МСП към Министерство на икономиката е с недостатъчен капацитет, за да изпълнява възложените ѝ функции - планиране и провеждане на ефективна политика за развитие на сектора.

По данни на Центъра за икономическо развитие около половината от МСП не са запознати с услугите, предлагани от бизнес центровете. Преобладаваща част от компаниите, регистрирани в отдалечени райони, заявяват, че в техния регион не съществуват подобни структури. Това води до заключението, че териториалното разпределение на НПО, предлагащи услуги на бизнеса, не е оптимално. Липсва също така координация и сътрудничество между организациите, работещи в близки сфери за подпомагане на МСП.

3.1.6. Политика за интегриране в Единния Европейски пазар

Съществен проблем за българските МСП е изоставането на подготовката им за присъединяване към Единния Европейски пазар. По данни от доклада за МСП 2002-2003 г. над 45% от предприятията не са предприели никакви действия в тази насока. Едва 1/3 от тези предприятия се интересуват от целеви програми за подпомагане на МСП. Минимална част от МСП са направили оценка на разходите за изпълнение на европейските изисквания (едва 5.8%) от предприятията.

Незадоволителен е интересът към сертифициране на МСП за въвеждане на системи за управление на качеството (БДС ISO 9001:2000) и на околната среда (БДС ISO 14001) и еко-маркировки. Ниска е и информираността за същността, процедурите и ползите от тяхното въвеждане. Недостатъчен е и процентът на въведените екологосъобразни технологии, постигането на съответствие и познаването на законодателството в областта на околната среда. Причините са двустранни - непознаване на изискванията за въвеждане на системи за управление на качеството на околната среда и липса на готовност за инвестиция в тази посока.

Таблица 11: Сертификати за системи за управление на качество ISO 9001:2000 за периода 2001-2003 г.

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)
□□□□ □□□□□□□□

Таблица 12: Сертификати за системи за управление на околна среда ISO 14001 за периода 1998-2003 г.

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)
□□□□ □□□□□□□□

3.1.7. Политика на държавата за насърчаване развитие на МСП

През април 2002 г. бе приета Национална стратегия за насърчаване развитието на МСП за периода 2002-2006 г., чиято основната цел е създаването на благоприятна среда и условия за развитието на конкурентноспособен сектор на МСП. Сред приоритетите на Националната стратегия са опростяване на административната и нормативна среда за МСП, подобряване на финансовата среда, подкрепа на иновациите и технологичното развитие, подобряване на конкурентоспособността на МСП на европейските пазари, подобряване на достъпа до информационни услуги, насърчаване на предприемачески дух и умения и осигуряване на условия за балансирано регионално развитие на МСП. По оценка от доклада за МСП 2002-2003 г. националната политика по отношение на МСП е последователна, но не достатъчно активна и резултатна. Националната стратегия е очертала добре областите, в които е необходима интервенция. Основен проблем е лошото финансово обезпечение на изпълнението ѝ, тъй като няма изрично предвидени бюджетни средства за реализация на набелязаните мерки.

3.2. Преструктуриране на естествените монополи и приватизация

Дерегулирането на естествените монополи и приватизацията е основен фактор за подобряване на производителността и ускоряване на преструктурирането на икономиката. След близо

десетгодишен период процесът на раздържавяване е към своя край. През последните няколко години бяха създадени нормативни предпоставки за либерализация на инфраструктурните отрасли, изграждане на независими регулатори, реструктуриране на предприятията монополисти и стартира постепенното отваряне на пазарите. Въпреки положените усилия все още съществуват множество ограничения пред навлизането на конкуренти на компаниите монополисти в отделните сектори.

Към 28.02.2005 г. са продадени 88.23 % от сумата на активите, подлежащи на раздържавяване в средносрочна перспектива и 58.27 % от активите на всички държавни предприятия.

Приватизацията в основните отрасли на икономиката: индустрия, земеделие, строителство, транспорт и услуги е почти изцяло завършена, като през 2003 г. дялът на частния сектор достигна 64.1% от общия БВП.

През 2004 г. бе финализирана сделката за продажба на 65% от монополиста на пазара на фиксирани телефонни услуги. В началото на годината чрез фондовата борса бе продаден и остатъчният дял от компанията. След приемането на нов Закон за далекосъобщенията през 2003 г. и на Наредбата за условията и реда за взаимно свързване на далекосъобщителни мрежи се създадоха условия за развитие на конкуренцията и насърчаване на инвестициите в далекосъобщителния пазар.

Регламентиран е обхватът на универсалната далекосъобщителна услуга и механизмът за нейното финансиране, което гарантира предоставянето ѝ в условията на пълна либерализация. Към настоящия момент Комисията за регулиране на съобщенията е издала 15 лиценза за предоставяне на фиксирани телефонни услуги.

В областта на железопътния транспорт влязлото в сила през 2002 г. ново законодателство формално премахва монопола върху превозите на пътници и товари, а железопътната инфраструктура остава публична държавна собственост и се стопанисва от държавно предприятие. Сериозен проблем пред либерализацията в сектора е недостатъчна прозрачност и липса на пазарна ориентация в начина на определяне на таксите за достъп до железопътната инфраструктура, като инфраструктурните такси са едни от най-високите в Европа, което ограничава силно навлизането на нови участници на пазара на този вид транспортна услуга.

През 2004 г. започна поетапната либерализация на пазара на електроенергия с предоставяне на право за сключване на преки договори с производителите на 22% от потребителите, като до средата на 2007 г. се очаква да бъде постигната пълна либерализация. През същата година бяха успешно приватизирани седемте електроразпределителни дружества, които бяха придобити от водещи компании в електроенергийния сектор. През 2005 година предстои да бъдат финализирани 3 сделки в електропроизводствения подсектор.

Силно забавено е реструктурирането на монополиста в преработката и производство на тютюневи изделия - "Булгартабак холдинг" АД. В резултат са налице остаряла производствена техника, намалена конкурентноспособност на международните пазари и декапитализация на предприятието.

Неблагоприятни са перспективите пред дружеството във връзка с приемането на страната през 2007 г. в ЕС и свързаната с това либерализация на митата и увеличаване на акцизните ставки за цигарите.

3.3. Иновации

Съгласно икономическата теория иновациите са водещият фактор за поддържане на устойчив икономически растеж в дългосрочен план. Дългосрочен проблем, пред който е изправена страната, е създаването на стимули за фирмите за инвестиции в научноизследователска и развойна дейност, както и ниската степен на сътрудничество между бизнес-наука-образование в тази област. Друг съществен проблем е слабото участие на МСП в процеса на въвеждане на иновации. Позитивни сигнали за представляват нарастващите инвестиции в информационната и комуникационната инфраструктура, както и увеличаващият се дял на завършилите научно-технологични специалности.

За повечето страни, догонващи в иновационното си развитие, критичното ниво на инвестиции, след което може да се очаква качествен скок в иновационната активност, е 25-30%. Прогнозите на АИАП предвиждат в периода 2007 - 2013 България да достигне нивото на инвестиции, което ще наложи разработването на целенасочена политика и стимули за изграждане на икономика основана на знанието.

Основна цел на Лисабонската стратегия, към която ще трябва да се придържа и България, е достигане на 3% от БВП разходи за НИРД до 2010 г., от които 2% разходи за НИРД на бизнеса(3). Разходите на бизнеса за НИРД са важен показател, който измерва оценката на предприятията за отношението риск/доходност на инвестициите в иновации. По данни на Еигореап шпоуайоп scoreboard 2004 българските предприятия са много по-слабо активни в областта на иновациите (осигуряват 35% от общите разходи за НИРД за 2002 г.) в сравнение със средното ниво на участие на предприятията в EU-25, които покриват 85% разходите на страните за иновации, срещу 15% държавно участие.

Таблица 13: Разходи за НИРД като % от БВП

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ голям размер
□□□□ □□□□□□□□

3.3.1. Връзка бизнес - образование - наука

Въпреки високия процент на висшистите в активна възраст - 21%, който съответства на средното равнище за ЕС-15, качеството на образованието не отговаря напълно на изискванията на бизнеса, което води до проблеми с реализацията на завършилите средно и висше образование.

Изключително нисък е дялът на учените, работещи в предприятията - 6.7%(4) - най-нисък сред всички страни кандидатки, при средни стойности за ЕС 25 - 47.3%. Този факт разкрива значително разминаване между потенциал и използване на човешките ресурси в областта на иновациите и все още изключително слабо търсене на квалифицирани специалисти от инженерните и научните специалности от предприятията. Същевременно нараства броят на завършилите висше образование в научно-технологични специалности(5) - 11.7% - над средното равнище за новоприетите страни-членки в ЕС - което е сигнал, че в страната постепенно се изгражда потенциал за създаване на нови технологии и продукти, който все още е твърде слабо използван.

В начален стадий на развитие е и предлагането и използването на образователни услуги за преквалификация и продължаващо професионално обучение, което да компенсира несъответствието между търсене и предлагане на пазара на труда. По данни на Евростат през 2004 г. едва 1.3% от населението в трудоспособна възраст е преминало продължаващо професионално обучение при средни нива за ЕС-15 от 10.1, а за ЕС-25 9.4%.

Проблем остава и неефективната система за финансиране на държавните научни звена, която не стимулира пазарната ориентация на научните изследвания и внедряването на резултатите им в индустрията.

3.3.2. Процес на въвеждане на иновации в МСП

Въвеждането на иновации в МСП все още изостава значително в сравнение с групата на големите предприятия. Според проведено изследване на НСИ за иновационната дейност на МСП в периода 2000-2002 г. 89.3% от МСП не са въвели иновации, като основна причина за това те определят неблагоприятните пазарни условия. Голяма част от оборота на МСП остава ориентиран към местния пазар, характерен с неплатежоспособно търсене. 97.1% от предприятията попадат в категорията фирми, които изнасят не повече от 10% от своята продукция.

Институционалните източници на информация за иновации са ползвани най-слабо от предприятията. Само 24.3% от фирмите иноватори са получили информация за иновации от научноизследователски институти и само 25.7% - университети и институти.

3.4. Развитие на туризма

3.4.1. Общо състояние на туристическия отрасъл

Туристическият отрасъл играе традиционно важна роля в икономическото развитие на България. Страната ни придобива все по-широка международна известност със съчетанието си на природно и културно наследство и богата и атрактивна мрежа от природни и културни ресурси. Въпреки положителните сигнали за развитието на туризма в България през последните години, основни проблеми остават силно изразената сезонна и териториална концентрация на туристическата дейност, както и слабото развитие на алтернативните форми на туристическа дейност. Преобладава имиджа на страната ни като евтина дестинация с ниско ниво на диверсификация на туристическия продукт и на предлагане на допълнителни туристически услуги, които водят до увеличаване на добавената стойност. Забавя се и приемането на стратегия, която да определи основните насоки за развитието на отрасъла. Изостава също така и подобряването на местната инфраструктура, както и подготовката на специалисти в отрасъла.

Приходите от международен туризъм имат ясно изразена възходяща тенденция. През периода 1997-2003 г. те нарастват с 51.8%, а положителното салдо от туристическа дейност с 28.3%. Тази тенденция се запазва и през 2004 г., като се очаква приходите от международен туризъм да надхвърлят 2 млрд. долара (при 1.66 млрд. долара за 2003 г.).

Таблица 14: Туристически услуги, (млн. щ.д.)

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□ Според данни на Националния статистически институт през 2004 г. в страната има общо 188 385 легла. Те са осигурени от 1 281 средства за подслон. В момента 80 % от легловата база е съсредоточена в 20 общини, които заемат едва 9% от територията на страната, а над 80% от приходите идват от морския туризъм (около 50% от леглата са в курортите на Черно море). Малкият брой пет-звездни хотели и ограниченото присъствие на международните хотелски вериги са показател за преобладаващо предлагане на нискокачествени и евтини услуги. Функционалните условия в много от две и три-звездните хотели често не отговарят на международните, а дори и на регионалните стандарти. Обновяването е приоритет за много нови собственици на хотели, но късите сезони и ниската възвръщаемост не осигуряват лесен достъп до кредит. Същевременно България поддържа статуквото на "евтина дестинация" и е предпочитана предимно от туристи с по-ниски доходи. В момента един турист харчи в България едва по 43 долара на ден, докато в световен мащаб средните разходи на един турист на ден надхвърлят 80 долара. Средните приходи от почивка на един чуждестранен турист в страната към момента са 420 долара, докато този показател в световен мащаб е 675 долара. Необходимо е да се търси постигането на баланс в дела на приходите от основни и от допълнителни услуги - в момента 70% от приходите идват от основните услуги - хотели, храна, транспорт. Само 20% от приходите са от допълнителни

услуги. Качеството на туристическите услуги, предлагани на пазара в повечето райони, не винаги е на нужното професионално ниво. Понастоящем липсва система за стандартизация на качеството на продуктите и услугите в сферата на туризма. Опитите за организиране на курсове за квалификация в тази област са малко.

3.4.2. Фактори за развитието на туризма

Ресурси

България е страна с умерен климат, комбиниран с благоприятно средиземноморско влияние. Общото изобилие и голямо разнообразие на водни ресурси, включително на минерални извори, осигуряват разнообразни възможности за отдих и рекреация. Страната ни притежава богата и атрактивна мрежа от природни и културни ресурси, която включва девет обекта - седем културни и два природни - включени в Списъка на световното наследство (ЮНЕСКО), природни и културни забележителности от местно значение, както и защитени територии, които са общо 5% от площта на страната. Това разнообразие на ресурси е съсредоточено на сравнително малка територия, позволяваща достъп до много различни обекти за кратко време.

Инфраструктура и услуги

Транспортните проблеми и преди всичко състоянието на летищата са сред първите, които трябва да бъдат решавани с оглед развитието на отрасъла. Необходимо е да се извърши сериозна модернизация на летищата в Пловдив, Бургас и Варна. Трафикът до морските летища е увеличен с над 40% и модернизиранието и разширяването на капацитета им е задължително условие за успешно развитие на морския туризъм. Постепенно се развива и по-сложна инфраструктура на отрасъла. От 1998 вече работи и система за резервация чрез Интернет, която обслужва най-добрите хотели в морските и планинските курорти, но базите данни, обслужващи националните системи за информация и резервации, са непълни. Все още не съществува надеждна, точна, осъвременена и лесно достъпна за широката публика информационна система за услуги, стоки и обекти, свързани с развитието на туризма.

Инфраструктурата, предназначена за развитие на алтернативните форми на туризъм, е относително слабо развита. Това са пешеходните, конните, велосипедните маршрути, семейните хотели и съпътстващите информационни услуги, като карти, пътеводители на хартиен и на електронен носител.

Човешки ресурси

Изследванията и сътрудничеството в обучението остава ограничено. От дванадесет образователни институции само една има международни програми и това е колежът в Албена. Липсва ясна връзка между предлаганото образование и нуждите на отрасъла. Оттам произтичат проблемите с липсата

на професионално подготвени кадри (както на ниво обслужващ персонал, така и на средно и висше мениджърско ниво) за всички сфери на туризма.

Маркетинг и реклама

Успешното развитие на туризма в България е свързано с активната реклама на страната. Представянето на България като интересна туристическа дестинация е сред приоритетните дейности на Агенцията по туризъм. През 2005 ще започне поетапно изграждане на национална туристическа информационна система в България. Предвижда се системата да дава пълна информация за страната - природни, културни, исторически забележителности, хотели, туристически агенции, ресторанти, заведения, атракции, като ще предлага информация на различни езици. Очаква се националната туристическа информационна система да бъде част от Националния туристически информационен център, който съществува в момента. По този начин ще се засилят рекламните елементи в неговата дейност. Министерство на икономиката поддържа регистър на категоризираните от него хотели, места за настаняване и ресторанти, а така също и на лицензираните туристически агенции. Тази информация също ще бъде включена в бъдещата национална туристическа информационна система.

Фирмени стратегии

Изминалият летен сезон потвърди някои от основните проблеми, свързани с качеството на фирмените стратегии в отрасъла. Фирмите не използват в достатъчна степен предимствата на маркетинга. Влагат се огромни инвестиции в строителство на хотели, но след това собствениците и мениджърите не провеждат последователни маркетингови проучвания за възможностите за използване на базите и за оценките на клиентите. Не се правят предварителни проучвания за кого са предназначени конкретните услуги, предлагани от хотелите. Провеждането на активни маркетингови проучвания и разработването на подходящи стратегии могат да осигурят трайни конкурентни предимства на фирмите.

Финансиране на туризма

Множество донорски програми и проекти осигуряват средства за институционално развитие, разработване на продукти, маркетинг и реклама, и развитие на бизнеса в този подотрасъл. Някои донори предоставят капитал за проекти и услуги. Средствата по линията на ФАР, САПАРД и ИСПА се насочват към целите на устойчивия туризъм, като основната цел е развитието на инфраструктурата и диверсификацията на туристическия продукт. Въпреки добрите намерения и новото законодателство в сферата на туризма, почти никакви стимули не се предлагат на собствениците на малки семейни туристически фирми. Достъпът до първоначален капитал е изключително труден, почти липсват познания и умения за разработване на бизнес планове за получаване на кредити.

НПО в областта на туризма

В страната има голям брой неправителствени организации в сферата на туризма и опазването на околната среда, които образуват помежду си широка мрежа и група за лобиране. Макар възможностите на повечето организации да не са много големи и координацията и комуникацията между тях да не са на нужното ниво, самото им съществуване на национално, регионално и местно равнище е важен фактор за бъдещето на отрасъла. Все още липсва нужната професионална квалификация и възможности за наблюдение на действителни алтернативни туристически практики, което се отразява неблагоприятно на доверието в тях на местно равнище.

1.3.5. Енергоемкост на БВП и енергийна ефективност

Въпросите за повишаване на енергийната ефективност и насърчаването на енергоспестяването и въвеждането на енергоспестяващи технологии се явяват едно от най-сериозните предизвикателства в настоящия и следващия период на развитие на страната ни. Всички основни документи, касаещи приемането ни в ЕС - Редовният доклад за прогреса на България в процеса на присъединяване 2003 г., Пътната карта на България и Партньорството за присъединяване - подчертават необходимостта от целенасочени практически стъпки за намаляване на енергийния интензитет на българската икономика.

Страната ни е силно енергийно зависима, внасяйки над 70% от необходимите ѝ първични енергийни ресурси. За целта се изразходват около 20% от БВП. Голямата енергийна наситеност се явява пречка за ускоряването на икономическия растеж поради занижената конкурентоспособност на българските стоки, изделия и услуги, допълнителните разходи за внос на първични енергоносители и необходимите инвестиции за изграждане на нови енергийни мощности.

Данните на Евростат за относителното енергийно потребление на икономиката показват, че българската икономика консумира около девет пъти повече енергийни ресурси в сравнение с ЕС25.

Таблица 15: Относително енергийно потребление на икономика(6)

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□ Създавайки около 30% от БВП, индустрията е най-големият потребител на първични енергоносители, горива и енергия, като консумира 38.2% от крайното енергийно потребление в страната при средно ниво за ЕС-25 от 28%. Най-големите енергийни консуматори в сектора(7) са: черната металургия - 22%, химическата индустрия - 28%, производството на изделия от неметални минерални суровини - 16% и хранително-вкусовата промишленост - 9%. В

повечето отрасли на икономиката са налице остарели и енергоемки технологии и оборудване. Специфичната енергийна консумация за производството на единица продукция превишава с около 15-30%, а в редица случаи и повече, тази в страните от ЕС.

-
- (1) Анализът обхваща нефинансовите предприятия в сектори от С до К на НКИД.
 - (2) „Малките и средни предприятия в България 2002-2003 г.“, ЦИР 2004 г.
 - (3) По данни на Евростат през 2003 г. разходите за НИРД са достигнали 0.5% от БВП.
 - (4) European innovation scoreboard 2003.
 - (5) Измерено на 1000 души от населението на възраст от 20 до 29 години към 2003 г., European innovation scoreboard 2004.
 - (6) Показателят относително енергийно потребление на икономиката измерва количеството енергийни ресурси за единица БВП(тона нефтен еквивалент/1000 евро).
 - (7) По данни на НСИ за 2002.

4.1. Обща характеристика на регионалното развитие

През януари 1999 г. президентът на Република България с указ утвърди границите и административните центрове на настоящите 28-те области. Те съответстват на ниво 3 от номенклатурата на териториалните единици за статистически цели (NUTS) на Евростат. С Постановление N109 от 28.05.2004 г. на Министерски съвет, бяха определени централните райони за планиране, отговарящи на ниво 2 от NUTS. Територията на районите за планиране агрегира територията на съставлящите ги области.

С най-обширна територия (24,8% от територията на България) е Южният централен район, включващ областите Кърджали, Пазарджик, Пловдив, Смолян, Стара Загора и Хасково. В административно отношение той се състои от най-много общини (74 от общо 264 към 31.12.2003 г.), населени места (1 511) и градове (63). Единствено по показателя "гъстота на населението" (70,7 души на кв. км.) Южният централен район отстъпва на Югозападния, където на 1 кв. км. се падат средно 103,9 души. Първенството на Югозападния район се дължи на столицата София, на чиято територия (най-малката от всички области - 1,2% от територията на страната) живеят 896,2 души на кв.км. Областта е и с най-голям брой на населението - 1 208 930 жители към 31.12.2003 г.

Най-малкият район е Северозападният включващ областите Видин, Враца и Монтана. Това се отнася както за територията му (9,6% от тази на страната), така и за населението - 512 593 души. На територията на Северозападния район са разположени най-малък брой населени места (395) и най-малко градове (23).

Мрежата от населени места на националната територия е сравнително равномерно развита. Неравномерно е развита обаче мрежата от големи градове - опорни центрове на общото социално-икономическо развитие. Около 70% от населението е съсредоточено в 30 от общо 264 общини с население между 25 000 и 99 999 жители и 9 общини с население над 100 000 жители (между които е и София с над 1.100 000).

Останалите 225 общини имат население под 25 000, което представлява 30% от общото за страната. От общо 5532 селища над 4000 имат по-малко от 500 жители. Централните райони (Северен-Централен и Южен-Централен) показват равномерно разпределение на градовете с 2 центъра с население около 100 000 жители и 7 с население между 25 000 и 99 999 жители. Не толкова равномерно е разпределението в Югоизточния район, където има само 1 център с над 100 000 жители. В Североизточния район, градската структура се състои от четири града с население 25 000 - 99 999 и само два центъра с население над 100 000 жители. В Северозападния район няма градове с над 100 000 жители, а само четири центъра с население между 25 000 и 99 999 жители.

Това териториално разпределение на селищната мрежа поражда проблеми от типа "център-периферия" и обуславя наличието на големи вътрешнорегионални различия (между областите и общините в районите за планиране) и незначителни междурегионални различия

(между районите за планиране).

Въпреки общата картина на относителна изостаналост на българските региони в сравнение с 25-те членки на ЕС, която е фундаменталният проблем на икономическото и социално сближаване, в България определено съществуват въпроси и проблеми, които имат ясно изразено регионално измерение. Принципно, най-важни сред тях са миграцията на населението от малките градове и неградските центрове, както и появяващите се несъответствия предимно между основните градове и по-слабо урбанизирани райони. Възстановяването на по-слабо урбанизирани райони до голяма степен ще зависи от добрите резултати от обновлението на градовете. Развитието на градове с добри връзки с техните по-слабо населени прилежащи територии, в крайна сметка ще доведе до положителен ефект в райони, които понастоящем претърпяват значителен упадък и са подложени на обезлюдяване.

В този смисъл, усилията на регионалната политика следва да бъдат насочени към постигане на устойчиво и балансирано развитие на районите за планиране, като се инициират положителни промени и фокусирани интервенции, които да внесат положителен импулс в развитието, чрез осигуряване на качествена селищна среда и услуги, квалифицирани човешки ресурси и относително добри инфраструктурни мрежи, които да създадат потенциалната основа за подобряване свързаността между основните центрове и техните прилежащи територии за по-ефективно и интегрирано регионално развитие.

4.2. Районите за планиране и регионите на ЕС

По размер (измерен чрез броя на населението) районите за планиране се доближават до средните параметри за районите NUTS II в ЕС. Характеризират се с относителна балансираност (съотношението между най-големия и най-малкия по население район е 4,1), като близки, макар и по-високи стойности имат само Швеция (4,4) и Австрия (5,8).

Наблюдаваният ръст на БВП в българските райони като цяло през последните 7 години (3-7%) е по-висок от средният ръст на ЕС 15, който през 2003 г. за трета поредна година е под 1%. Въпреки системния растеж на БВП в страната различията в развитието между България и държавите членки на ЕС, остават значителни. През 2002 г. БВП (ППС) на човек е 29 % от средния за ЕС - 15 и по този показател страната е на последно място сред европейски страни-членки.

Българските райони са икономически най-слабите региони спрямо ЕС. През 2002 г. стойността на БВП на човек в най-силния район на България - Югозападен е съответно 36% от средното за ЕС - 15 и 39.8% от ЕС - 25. Останалите райони за планиране са със стойности между 22% (Южен Централен) и 24% (Северозападен) спрямо средното за ЕС15, и съответно 24-26% - за ЕС 25.

Сравнени с други райони в ЕС районите в България също попадат сред последните. БВП в тях е между 31-36% от средния БВП в районите по Цел 1 (както са определени за 2000-2006) и 35-40%

от БВП на 25те най-слабо развити райони по Цел 1.

Между самите райони в България, обаче, не съществуват фундаментални различия по отношение на БВП на човек от населението: повечето от районите са на ниво 22-24% от средното за Европа. Никоя друга страна не демонстрира такова сближаване на ниво NUTS II, което би било много приемливо при по-високо национално ниво на развитие.

4.3. Население и демографски процеси

Населението на България към 31.12.2003 г. е 7 801 273 души. Най-много жители има в Югозападния район за планиране - 27% от населението на страната. Това се дължи на факта, че в рамките на този район се включва област София (столица) с население 15,5% от това на страната. Следващите по този показател са областите Пловдив, Варна и Бургас, чийто центрове са веднага след град София. Най-малкият район е Северозападният с дял на населението само 6,6%. На негова територия е разположена и най-малката по население област в страната - Видин - с 1,6% от населението.

В сравнение с 1997 г. населението на България е намаляло с 482 хил. души, или с 6,8%. Значителната разлика се дължи на отчетената външна миграция на населението. Най-голямо е намалението в областите Кърджали и Враца - съответно с 24,3 и 17,2%, най-малко е в област София. Единствено в областите София (столица) и Варна прирастът е положителен - съответно 1,5% и 2,7%.

Продължаващите негативни тенденции в развитието на демографските процеси довеждат до големи промени във възрастовата структура на населението. Задълбочава се процесът на неговото застаряване. Върху коефициента на възрастова зависимост влияе все повече увеличаващият се дял на възрастното население на 65 и повече години. Най-високи стойности този показател има в Северозападния район - 56%, където областите Видин и Монтана са водещи за страната - съответно с 58,6 и 58,1%. Най-ниските стойности са в Югозападния район - 41,9%, и в област София (столица) - 38,3%. Намаляването на населението на възраст от 15 до 65 години е резултат както за неговото естествено движение, така и на емиграцията от страната. Възпроизводството на населението в този възрастов интервал се ограничава и от намалението на населението до 15 години.

Естественият прираст за периода 1997-2003 г. е отрицателен във всички райони за планиране. Най-високи отрицателни стойности се поддържат в Северозападния район (-11,8 ‰), които са почти два пъти по-високи от средните за страната (-5,7 ‰), следван от Северния централен район (-8,6 ‰). Останалите райони имат по-ниски стойности на отрицателен естествен прираст от средния за страната. Поддържането на тези стойности е резултат от застаряването на населението и промените в репродуктивните му нагласи, като последните до голяма степен се дължат на ниския жизнен стандарт.

Интензитетът на вътрешната миграция за 1997-2003 г. е около 22,5 ‰ (418 хил. души), но е налице тенденция към намаление (19,5 ‰ през 2003 г.). Около 2/3 от мигрантите са във възрастовия диапазон 10-39 години. Като цяло при повечето райони отрицателните стойности на вътрешната миграция нарастват или се запазват, а само в Югозападния район нетната миграция е положителна и непрекъснато увеличава своя интензитет (от 2,4 ‰ през 1997 г. до 7,6 ‰ - през 2003 г.) Последният район привлича вътрешномиграционните потоци главно поради наличието на по-големите възможности в столицата за диверсифицирана заетост и гъстата мрежа на образователна инфраструктура (особено за висше образование).

4.4. Социални характеристики и условия на живот

През периода 1997-2003 г. се наблюдава тенденция за намаляване на икономически активното население. През 2003 г. средно за годината икономически активното население в страната е 4746,5 хил. души. Коефициентът на икономическа активност е най-висок в Югозападния район (53,3%), където за област София той е 55,0%. В Северозападния район е регистрирана най-ниската му стойност - 42,2%.

През 2003 г. средногодишният брой на заетите в страната е 2834 хиляди, а коефициентът на заетост - 42,4%. Най-високо е равнището на заетост в Югозападния район - 47,3%, като за област София (столица) има стойност 48,2%. Най-ниски стойности на коефициента на заетост се наблюдават в Северозападния район (35,3%), и по-конкретно в област Видин (31,1%).

Районите за планиране се характеризират с високо равнище на безработица, въпреки че от 2000 г. насам се забелязва тенденция на непрекъснато намаление. С изключение на Югозападния район, равнището на безработица в останалите райони за планиране се задържа над средните стойности за страната. През 2003 г. най-високо е равнището на безработица в Северозападния район (23,4%). Традиционно ниската безработица в Югозападния район се дължи на влиянието на област София-град, където безработицата е около 4-5%.

През 2003 г. сравнението по паричен доход средно на лице от домакинство на районите за планиране показва голяма вариация. Най-висок доход средно на лице от домакинство се наблюдава в Югозападния район - 1862 лева. Второто място е за Югоизточния район със 1650 лева. С най-нисък общ доход средно на лице от домакинство е Северозападния район - 1452 лева. Анализът на структурата на общите доходи на лице от домакинство в районите показва, че те се дължат преди всичко на доходите от работна заплата (51,4%) и пенсии (26,5%). С най-висок дял на доходите от работна заплата е Югозападният район - 53,6%, а с най-нисък - Северозападният - 47,7%. Делът на доходите от пенсии е най-нисък през 2003 г. в Югоизточен район - 24,7%, а най-висок - в Северозападния - 29,6%.

Прегледът на структурата на разходите през 2003 г. по райони за планиране показва много по-слабо забележими разлики отколкото структурата на доходите. Най-забележими са те при

разходите за домашно стопанство - от 5% за Северозападния район до 1% за Югозападния.

Тенденцията домакинствата да харчат най-много средства за храна се запазва през целия период при всички райони за планиране. През 2003 г. за храна най-много са отделяли жителите на Югозападния район - 38%, а най-малко жителите на Северен централен, които обаче за сметка на това имат най-голям дял на разходите за жилища, вода, електроенергия и горива за битови нужди - 16,5%. Този показател е с най-ниска стойност за Югоизточен район (14,3%). По отношение на разходите за средства за свободно време, развлечения, културен отдих и образование вариацията между районите не е голяма. Все пак през 2003 г. най-много са си позволили да отделят жителите на Северен централен район - 4,2%, а най-малко - на Североизточния и Югоизточния - 3,8%.

4.5. Образование и здравеопазване

През периода 1999-2003 г. намалява броят на учебните заведения в страната. През учебната 2002/2003 г. те са общо 3370. Най-много учебни заведения има в Южния централен район - 869, а най-малко - в Северозападния - 265. От друга страна се наблюдава тенденция за повишаване образователното равнище на населението в България, която се изразява в увеличаване дела на населението със средно и по-високо образование. Отбелязаната тенденция присъства във всички райони за планиране, като и тук се проявява характерната за повечето показатели поляризация между Югозападния район (29.5% от населението са висшисти през 2003 г.) и Северозападния район (16.5%). Останалите райони имат сходни характеристики (над 17%), значително под средното за страната. Във всички райони бележат увеличение и лицата със средно образование. Образователното равнище на селското население е по-ниско от това на градското. По тази причина районите и областите с по-висок дял на селско население имат и по-голям дял на по-ниско образованите групи.

Сравненията с ЕС показват, че делът на населението със средно и по-високо образование в България е 71.7%, което е над средното равнище за ЕС (68), а делът на населението в трудоспособна възраст с висше образование е равен на средния показател за ЕС (21,8%) и по-висок от този на новоприсъединилите се страни, който се оценява като изключително нисък (14,8%). В същото време, столичните региони на страни като Англия, Белгия, Финландия, Франция и др. имат по-високо натрупване на население с висше образование (около и над 35%) от Югозападния район. Останалите български райони имат по-добри показатели от редица региони на Гърция, Италия, Австрия и Португалия, и от регионите на почти всички новоприсъединили се страни, но в същото време изостават значително от равнището на образование от развитите региони в ЕС.

Със стартирането на здравната реформа през юли 2000 г. се сложи началото на коренни промени в структурата и дейността на здравната мрежа. Въпреки затрудненията от методологичен характер е възможно да се открият някои общи тенденции. През 2003 г. най-голям брой лечебни заведения, които предоставят здравни услуги има в Югозападния район (382), в частност в област София

столица (254). Най-малък е броят им в Северозападния район за планиране (97). Броят на болничните легла непрекъснато намалява след въвеждането на здравната реформа както през 2003 г. техният брой достига 49171. С най-добра обезпеченост е Югозападния район (14391 легла), а с най-ниска Северозападния район (2760 легла).

4.6. Регионална икономика

Произведеният брутен вътрешен продукт (БВП) общо за страната през 2003 г. е 32,335 млн. лева. На Югозападния район за планиране се падат 38,7% от този обем. В този район се намира област София (столица), където е концентрирана най-голямата част от икономическата активност в страната и поради това на нея се падат 29,2% от произведения БВП. Най-малкият относителен дял от обема за страната е произведен в Северозападния район - 5.2%. Област Видин, влизаща в този район, е с най-нисък принос сред областите в БВП за страната - 1%.

През 2003 г. Югозападния район е с най-високо равнище на БВП на човек от населението (5 952 лв./ч) - с 44% повече от средното за страната (4109 лв./ч). Всички останали райони имат равнища под средното за страната, като с най-ниско е Южния централен район (20% под това за страната). Област София (столица) е с най-висока стойност на този показател сред областите - 93% повече от средното за страната. Областите Враца, Стара Загора и Варна са съответно с 11, 9.5 и 4.6% БВП на човек повече от националното ниво. Област Кърджали се нарежда на последно място сред областите по този показател с 36% под нивото за страната.

През 2003 г. дяловете на икономическите сектори запазват съотношението от предходните години. През периода 1996-2003 г. се наблюдава тенденция на увеличение на дела на услугите в брутната добавена стойност (БДС) за сметка на намаляване на дела на аграрния сектор, а индустриалният сектор запазва приблизително еднакъв относителен дял. Тези тенденции са най-силно изразени в Югозападния район за планиране, където в област София (столица) делът на услугите за 2003 година е 71% от БДС, произведена в областта. За целия Югозападен район делът на аграрния сектор за същата година е само 4% от БДС, а този на услугите - 66%. С най-висок дял на аграрния сектор е Южен централен район (15% от БДС, произведена в района). В този район се намира област Пловдив, в който делът на същия сектор е 15% от БДС, произведена в областта. В индустриално отношение най-силно развити са областите Стара Загора, Пловдив и Варна съответно с 50, 29 и 28% дял на индустрията в БДС.

Структурата на икономиката във всички райони на страната се характеризира с най-голям относителен дял и тенденция на нарастване на услугите. Изключение от тази тенденция прави Югозападният район, където този дял намалява след 1999 г. (поради по-динамичното развитие на индустриалния сектор). Най-динамичните отрасли в този сектор през последните години са съобщенията (в резултат на бързото развитие на пазара на мобилните комуникации) и финансовите услуги. След 1998 г. с темпове, близки до средните за страната, секторът на услугите се развива в Северен централен, Североизточен район и Югоизточен район, с по-ниски темпове от средните - в

Северозападен и Южен централен район, и с най-високи - в Югозападен район.

Традиционните изследователски центрове в България са университетите, научните институти и звена на БАН, аграрните институти, както и малкото останали ведомствени изследователски структури. Мрежата от изследователски центрове в страната обхваща голям брой за мащабите й университети (42) и самостоятелни колежи (9), в които през учебната 2002/2003 г. се обучават съответно 211272 и 14801 студенти. Югозападният, Северният централен, Южният централен и Североизточният район за планиране се открояват с по-високата си концентрация на университети и колежи, в сравнение с Югоизточния и Северозападния район за планиране. Без университетски център е Северозападният район за планиране, а в Югоизточния район такъв е само един. Независимо от относително високия брой на образователни и изследователски центрове, няма качествен преход към приложни изследвания и трансфер на иновации и технологии към останалите сектори.

Информационните и комуникационни технологии (ИКТ) предлагат нови възможности за фирмите и регионите и са важен фактор за регионална конкурентноспособност, влияещ върху скоростта на промените в регионите и териториалното разпределение на икономическата активност. Интернет пазарът в България бележи стабилен ръст през периода 1997-2003 г. По данни на Министерство на транспорта и съобщенията стойността на услугите по линия на интернет е нараснал от 5,2 млн. USD (1997 г.) до 56,8 млн.USD, или над 10 пъти. Този процес е съпроводен с ръст на компютрите, падащи се на 100 д. от населението. Броят на сървърите също нараства с тенденциите на броя на компютрите, а именно - от 6800 бр. (1997 г.) на 28 700 бр. (2003 г.). Основният извод, който може да се направи, е че всички райони в страната значително изостават по технологичен потенциал за растеж, по подготвеност за използване и по използване на ИКТ. Преодоляването на изостаналостта по отношение на технологичното развитие, икономиката на знанието и информационното общество е от решаващо значение за развитието на регионалните икономики и реализиране на интензивен растеж през следващите години.

4.7. Състояние на инфраструктурата

Териториалното разпределение на пътищата от висок ранг е от решаващо значение за мобилността на населението и транспортната достъпност до услуги от високо качество. Преобладаващата част от тези пътища в страната са изградени на територията на Юго-западен, Южен централен и Североизточен райони за планиране (съответно 22.0%; 21.7% и 20.0% от общата им дължина). Това се обяснява с местоположението на особено важните центрове на селищната мрежа - София в Югозападен, Пловдив - в Южен централен и Варна - в Североизточен райони за планиране, предизвикали изпреварващото изграждане на АМ и I клас именно в тези райони. Най-малка част от първокласните пътища на страната са изградени на територията на Северозападен район (5.3%). Покритието на националната територия с пътища от висок клас е неравномерно - направленията изток-запад са по-силно развити, отколкото направленията север-юг, като е влошено обслужването на периферните територии.

Това териториално развитие на пътната мрежа определя и възможностите за транс–портен достъп на населението до центровете, предлагащи определен тип услуги (здравни, образователни, културни и др.). В Южна България над 80% от населението има достъп да тези услуги в рамките на 90 минути, като за Югозападния район стойностите са над 90%, докато в Северна България достъпът е по-затруднен, като само 60% от населението на Северозападния район за планиране има този достъп в рамките на 90 минути.

Към 2002 г. близо 98,8% от населението на страната е свързано с публичната система на централизирано водоснабдяване, като в Северозападен и Южен централен райони този процент е по-нисък (съответно 96,7 и 96,9). Въпреки че след 2000 г. са изградени и реконструирани 9 водоема, 190 селищни водопроводни мрежи и водоснабдителни системи, над 100 проекта за малки обекти за питейно водоснабдяване и 40 съоръжения за допълнително подаване за райони с критично състояние на питейното водоснабдяване, 88% от населението в област Габрово (Северен централен район), област Перник (Югозападен район) и област Смолян (Южен централен район) са на режимно водоснабдяване. Като цяло за страната, относителният дял на населението с режим на водоснабдяване е 21,6%, като най-критично е състоянието в Северозападен район, където около половината от населението (45,5%) не е с непрекъснато водоснабдяване. В Северен централен район този проблем се отнася за една четвърт от населението, докато в Южен централен и Югозападен показателите са близки да средния за страната. Най-малко са проблемите в това отношение в източните части на страната (Североизточен и Югоизточен райони), където относителният дял на населението с нарушено водоснабдяване е доста по-нисък от средния за страната (14,4 и 13 %).

През последните години се наблюдава намаляване на относителния дял на аграрния сектор в БДС - от 13.9% през 2000 г. на 10.9% през 2004 год. Същевременно, относителният дял на заетите в аграрния сектор остава висок - приблизително 25% по предварителни данни за 2004 г. Средно за 25-те членки на ЕС относителният дял на заетите в земеделието е 5.2%, а относителният дял на селското стопанство в БДС е 2.1% по данни за 2003 г. Следователно като основен проблем за сектора се очертава ниската му ефективност.

Таблица 16: Структура на БДС по икономически сектори (%)

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ голям размер
□□□□ □□□□□□□□

Таблица 17: Заети лица в сектор селско, ловно, горско стопанство и рибно стопанство

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ голям размер

□□□□ □□□□□□□□ В сравнение с европейските държави съотношението "брутна добавена стойност/брутна продукция" (БДС/БП) в сектора остава относително ниско, което е индикатор за все още незавършилото реструктуриране.

Таблица 18: Ефективност на сектори селско и горско стопанство (отношение БДС/БП) на българската икономика за периода 2000-2004 г.

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)
□□□□ □□□□□□□□

5.1. Структура и профил на земеделските стопанства

По данни от преброяването през 2003 г. на земеделските стопанства в България техният брой е 665 548, стопанисващи над 2,9 млн. ха използвана земеделска площ. По своя статут те се разпределят както следва: 6 954 са юридически лица и еднолични търговци, които стопанисват около 2 млн. ха използвана земеделска площ или 70% от ИЗП на стопанствата в страната или средно по 291,2 ха. От тях кооперации са 1 992 и обработват 40% от ИЗП или средно по около 587,0 ха.

Стопанствата на физически лица са значителни на брой 658 594, но стопанисват едва 30% от ИЗП, т.е средно по 1,3 ха.

Таблица 19: Структура на стопанствата и размер на ИЗП - 2003 г.

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□ Основен проблем е ниската пазарна ориентираност на голяма част от земеделските стопанства. Очертават се два типа стопанства:

» професионални стопанства, които произвеждат изключително за пазар;

» дребни земеделски стопанства, произвеждащи основно за собствена консумация и продаващи само част от продукцията си на пазара.

Земеделските стопанства от първия тип се стремят към повишаване на конкурентоспособността си с цел излизане на европейски пазари. Те търсят възможности за инвестиции, с цел достигане на европейските изисквания за хигиена и качество.

Втората група, т.нар. полупазарни стопанства, трудно могат да се характеризират като икономически жизнеспособни. Тези стопанства правят рядко инвестиции, защото им липсва финансов ресурс и доверие от страна на банките към тях. По оценки на дирекция "Агростатистика" около 200 000 от стопанствата могат да бъдат считани за полупазарни, т.е. те произвеждат преобладаващо за собствена консумация и само малка част продават на пазара. Друг сериозен проблем на аграрния сектор е ниското ниво на специализация на стопанствата. Това води до ниска ефективност, слабо равнище на прилагане на нови технологии и ниска конкурентоспособност.

Приблизително 54% от земеделските стопанства са животновъдни и голяма част от тях са с ниско ниво на специализация т.е. преобладава смесеното животновъдство. Специализацията е по-добре изразена при растениевъдните стопанства - преобладават специализираните в отглеждане на полски култури, зеленчуци или трайни насаждения. От гледна точка на специализацията физическите лица са специализирани в животновъдството, а юридическите лица и едноличните търговци в растениевъдството.

Значим проблем е и раздробеността на земеделските имоти. Разпокъсаността на земята, резултат от приключването на процеса по възстановяването на собствеността ѝ, създава пречки за развитието на модерно и ефективно земеделие. Пазарно ориентираното и икономически жизнеспособно селско стопанство изисква наличие на окупнена земя за ползване и притежание.

5.2. Неефективно и неустойчиво използване на природните ресурси.

Сериозен проблем пред българското земеделие е неефективното и неустойчиво използване на природните ресурси.

Ерозията на почвата е един от основните необратими деградационни процеси в България, който се изразява в намаляване на почвения профил, загуба на плодородие и замърсяване на водите. Около 80% от обработваемите земи и 15% от горските са подложени на водна ерозия, а 37% на ветрова. От иригационна ерозия потенциално са застрашени около 50% от поливния фонд на страната. Средногодишните загуби от водна ерозия са приблизително около 136 мил.т почва годишно. Друг основен източник за безвъзвратната загуба на почва е "почвеното изолиране (запечатване)", следствие на нарастване дела на населените места, транспортната инфраструктура и площите за

добив на ПБ. То води до пълна деградация и трайна загуба на почвените функции -загуба на плодородие, уплътняване на почвените хоризонти, промени във въздушния и воден режим. Наличието на изоставени земеделски земи е факт нетипичен за страните от ЕС. През 2003 г. нарастват необработваните земи18 от 292 хил. ха през 2000 г. на 456 хил. ха или 7,89 % от ПССП. В някои райони този процент е по-висок и особено в райони с пасища, които са неподдържани поради намаляване на броя на животните. Наличието на бързорастящи видове върху тези пасища е признак за деградацията им.

1.

AGTC

Европейско споразумение за най-важните линии за комбиниран транспорт

2.

ANSI

American National Standards Institute

3.

ATM

asynchronous transfer mode (мрежова технология за пренос на данни)

4.

BGN

български лев

5.

BIS

Bank for International Settlements

6.

BS

ефект Balassa-Samuelson

7.

CEE

Central and Eastern Europe

8.

CEEBC

The Central and Eastern Europe Business Information Center

9.

CEPS

common electronic purse specification (open standard for electronic purse smartcards)

10.

CPI

индекс на потребителските цени

11.

CTMSHE

конкурентна система за усъвършенстване на обучението и мениджмънта

12.

EITO

European Information Technology Observatory

13.

EMV

Europay, Mastercard and Visa

14.

ERMII

валутен механизъм на Европейския съюз

15.

ESA'95

Европейска система за сметки`95

16.

EUR

евро

17.

EURIBOR

Euro interbank offered rate

18.

FSAP

financial sector assessment program

19.

GDP

gross domestic product

20.

GNFS

goods and non-factor services (стоки и нефакторни услуги)

21.

GSM

global system for mobile communications

22.

GMP

добра производствена практика

23.

IMF

International Monetary Fund

24.

IPU

Световен пощенски съюз

25.

ISO

International Organization for Standardization

26.

ITU

Международен съюз по далекосъобщения

27.

JAA

Обединени авиационни власти на Европа

28.

JOBS

Проект "Заетост чрез подкрепа на бизнеса"

29.

KfW

Немска банка за възстановяване и развитие

30.

LAN

local area network

31.

LIBOR

London interbank offered rate

32.

MHz

мегахерц

33.

PAL

Programmatic adjustment loan

34.

PC

персонални компютри

35.

PHARE CBC

Програма за трансгранично сътрудничество

36.

RINGS

real-time interbank gross-settlement system

37.

RTGS

real time gross settlement system

38.

SBDI

Инициатива за развитие на Южните Балкани

39.

SECI

Инициатива за сътрудничество в Южна Европа

40.

SME

small and medium enterprises

41.

SWIFT

Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications

42.

TARGET

Trans-European real-time gross settlement express transfer

43.

TINA

transport and infrastructure needs assessment

44.

UCTE

Общоевропейска електроенергийна мрежа

45.

UMTS

Универсална мобилна телекомуникационна система

46.

USAID

Американска агенция за международно развитие

47.

USD

щатски долар

48.

VTMIS

Информационна система за управление на корабния трафик

49.

АД

акционерно дружество

50.

АДВФК

Агенция за държавен вътрешен финансов контрол

51.

АЕЦ

атомна електрическа централа

52.

АЗ

Агенция по заетостта

53.

АИАП

Агенция за икономически анализи и прогнози

54.

АМСП

Агенция за малки и средни предприятия

55.

АНС

Асоциирана национална система за професионална квалификация и
безработица

56.

АП

Агенция за приватизация

57.

БА

Българска армия

58.

БВП

брутен вътрешен продукт

59.

БДЖ

Български държавни железници

60.

БДС

брутна добавена стойност

61.

БДС/БП

брутна добавена стойност/брутна продукция

62.

БИСЕРА

Банкова интегрирана система за електронни разплащания

63.

БНБ

Българска народна банка

64.

БОРИКА

Банкова организация за разплащания с използване на карти

65.

БСК

Българска стопанска камара

66.

БТК

Българска телекомуникационна компания

67.

БТПП

Българска търговско-промишлена палата

68.

БФБ

Българска фондова борса

69.

ВЕЦ

водноелектрическа централа

70.

ВиК

"Водопровод и канализация"

71.

ВСС

Висш съдебен съвет

72.

ГКПП

гранично-пропускателен пункт

73.

ДА "ДР и ВВЗ"

Държавна агенция "Държавен резерв и военновременни
запаси"

74.

ДВ

Държавен вестник

75.

ДВФК

Държавен вътрешен финансов контрол

76.

ДДС

данък добавена стойност

77.

ДЗИ

Държавен застрахователен институт

78.

ДКЕР

Държавна комисия по енергийно регулиране

79.

ДМА

дълготрайни материални активи

80.

ДОО

Държавно обществено осигуряване

81.

ДПФ

Държавен поземлен фонд

82.

ДСК

Банка ДСК

83.

ДФЗ

Държавен фонд "Земеделие"

84.

ДЦК

държавни ценни книжа

85.

ДКЦКФБ

Държавна комисия по ценните книжа и фондовите борси

86.

ЕАД

еднолично акционерно дружество

87.

ЕАСТ

Европейска асоциация за свободна търговия

88.

ЕБВР

Европейска банка за възстановяване и развитие

89.

ЕИО

Европейска икономическа общност

90.

ЕИЦ

Евро инфо център

91.

ЕК

Европейска комисия

92.

ЕООД

Еднолично дружество с ограничена отговорност

93.

ЕС

Европейски съюз

94.

ЕСЗ

Европейска стратегия по заетостта

95.

ЕСФ

Европейски социален фонд

96.

ЕСЦБ

Европейска система на централните банки

97.

ЕФРР

Европейски фонд за регионално развитие

98.

ЕФТА

Европейска асоциация за свободна търговия

99.

ЕЦБ

Европейска централна банка

100.

ЗДВФК

Закон за държавния вътрешен финансов контрол

101.

ЗДП

Закон за държавните помощи

102.

ЗЕЕЕ

Закон за енергетиката и енергийните ефективност

103.

ЗЗК

Закон за защита на конкуренцията

104.

ЗМСП

Закон за малките и средните предприятия

105.

ЗППЦК

Закон за публично предлагане на ценни книжа

106.

ИАОСВ

Изпълнителна агенция по околната среда и водите

107.

ИАП

Изпълнителна агенция "Пътища"

108.

ИВС

Икономически и валутен съюз

109.

ИКТ

информационни и комуникационни технологии

110.

ИПЦ

индекс на потребителските цени

111.

ИСАК

Интегрирана система за администрация и контрол

112.

ИСПА

Инструмент на структурните политики за предприсъединяване

113.

ИСС

Икономическо и социално сближаване

114.

ИТ

информационни технологии

115.

КЗК

Комисия за защита на конкуренцията

116.

КЗОО

Кодекс за задължително обществено осигуряване

117.

КПР

крайни потребителски разходи

118.

КРС

Комисия за регулиране на съобщенията

119.

КЦМ

комбинат за цветни метали

120.

МВР

Министерство на вътрешните работи

121.

МВФ

Международен валутен фонд

122.

МДА

материални дълготрайни активи

123.

МДК

медодобивен комбинат

124.

МИ

Министерство на икономиката

125.

МЗ

паричен агрегат

126.

МЗ

Министерство на здравеопазването

127.

МЗГ

Министерство на земеделието и горите

128.

МО

Министерство на отбраната

129.

МОН

Министерство на образованието и науката

130.

МОСВ

Министерство на околната среда и водите

131.

МОТ

Международна организация на труда

132.

МПС

моторно превозно средство

133.

МРРБ

Министерство на регионалното развитие и благоустройството

134.

МС

Министерски съвет

135.

МСП

малки и средни предприятия

136.

МТ

Министерство на транспорта

137.

МТСП

Министерство на труда и социалната политика

138.

МФ

Министерство на финансите

139.

НАСЕМ

Национална автоматична система за екологичен мониторинг

140.

НАТО

Организация на Северноатлантическия пакт

141.

НЕК

Национална електрическа компания

142.

НЗОК

Национална здравноосигурителна каса

143.

НЗС

Национална здравна стратегия

144.

НК "БДЖ"

Национална компания "Български държавни железници"

145.

НКИД

Национална класификация на икономическите дейности

146.

НОК

Национален отраслов класификатор

147.

НОИ

Национален осигурителен институт

148.

НПДЗ

Национален план за действие по заетостта

149.

НПР

Национален план за развитие

150.

НПО

неправителствени организации

151.

НСПРСР

Национален стратегически план за развитие на селските райони

152.

НПРЗСР

Национален план за развитие на земеделието и селските райони

153.

НСЗ

Национална служба по заетостта

154.

НСИ

Национален статистически институт

155.

НСО

Национална служба за охрана

156.

НСР

Национална служба за разузнаване

157.

ОББ

Обединена българска банка

158.

ОВОС

оценка за въздействието върху околната среда

159.

ОИСР

Организация за икономическо сътрудничество и развитие

160.

ОП

оперативна програма

161.

ООД

дружество с ограничена отговорност

162.

ОСП

обща селскостопанска политика

163.

ОЦК

оловно-цинков комбинат

164.

ПАВЕЦ

помпено-акумулаторна водноелектрическа централа

165.

ПДК

пределно допустима концентрация

166.

ПКБ

Фонд "Професионална квалификация и безработица"

167.

ПИП

Предприсъединителна икономическа програма

168.

ПМС

Постановление на Министерски съвет

169.

ПОО

професионално образование и обучение

170.

ПРООН

Програма на ООН за развитие

171.

ПФМПП

Предприсъединителни фондове, международни програми и проекти

172.

ПЧИ

преки чуждестранни инвестиции

173.

РБД

регионална база данни

174.

РЕВК

реален ефективен валутен курс

175.

РМС

Решение на Министерски съвет

176.

РОП

Регионална оперативна програма

177.

РПР

регионални планове за развитие

178.

САПАРД

Специална програма на Европейския съюз за подпомагане на
земеделието и селските райони

179.

СБ

Световна банка

180.

СИВ

Съвет за икономическа взаимопомощ

181.

СНРЧС

Съвет по националния радиочестотен сектор

182.

СПТ

специални права на тираж

183.

ТГС

трансгранично сътрудничество

184.

ТЕЦ

топлоенергийна централа

185.

УПФ

Учителски пенсионен фонд

186.

СТО

Световна търговска организация

187.

ФАР

Програма на Европейския съюз, създадена за страните-кандидатки от Централна и Източна Европа с цел изграждане на институции и подкрепа на инвестициите

188.

ха

хектар

189.

ХЕИ

Хигиенно-епидемиологична инспекция

190.

ЦЕФТА

Централноевропейска зона за свободна търговия

191.

ЦИЕ

Централна и Източна Европа

192.

ЦКЗ

Централно координационно звено

Index

Chapter 1 : АНАЛИЗ НА СЕГАШНОТО СЪСТОЯНИЕ НА РЕПУБЛИКА .	р. 1
Chapter 2 : Макроикономическа рамка	р. 3
Chapter 3 : Производствен сектор	р. 19
Chapter 4 : Регионално развитие.....	р. 34
Chapter 5 : Земеделие и селски райони	р. 42
Chapter 6 : Базисна инфраструктура	р. 46
Chapter 7 : Социално развитие и качество на човешките ресурси..	р. 47
Chapter 8 : Социално развитие и проблеми на социалното включ..	р. 48
Chapter 9 : Изводи.....	р. 49
Chapter 10 : АНАЛИЗ НА СИЛНИТЕ И СЛАБИ СТРАНИ, ВЪЗМОЖНО .	р. 50
Chapter 11 : ОБЛАСТИ НА НЕСЪОТВЕТСТВИЯ В РАЗВИТИЕТО НА С .	р. 51
Chapter 12 : ВИЗИЯ, ЦЕЛИ И ПРИОРИТЕТИ НА НПР - 2007-2013.....	р. 52
Chapter 13 : ОБЛАСТИ НА СТРАТЕГИЧЕСКИ ИНТЕРВЕНЦИИ	р. 53
Chapter 14 : ОПЕРАТИВНИ ПРОГРАМИ, ЗАЛОЖЕНИ В НПР - 2007-2013.	р. 54
Chapter 15 : МЕХАНИЗМИ ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕ	р. 55
Chapter 16 : ОЦЕНКА НА МАКРОИКОНОМИЧЕСКОТО ВЪЗДЕЙСТВИЕ .	р. 56
Chapter 17 : ХОРИЗОНТАЛНИ ВЪПРОСИ	р. 57
Chapter 18 : СЪОТВЕТСТВИЕ СЪС СТРАТЕГИЧЕСКИТЕ НАСОКИ НА .	р. 58
Chapter 19 : ПРИЛОЖЕНИЯ.....	р. 59
Chapter 20 : ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ.....	р. 60
Съдържание	р. 95